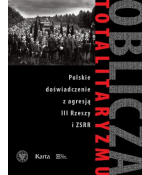

Instytut Pamięci Narodowej

<https://ipn.gov.pl/pl/publikacje/ksiazki/42325,Oblicza-totalitaryzmu-Polskie-doswiadczenie-z-agresja-III-Rzeszy-i-ZSRR.html>
2019-09-22, 06:30

Oblicza totalitaryzmu. Polskie doświadczenie z agresją III Rzeszy i ZSRR

Oblicza totalitaryzmu. Polskie doświadczenie z agresją III Rzeszy i ZSRR, Instytut Pamięci Narodowej, Ośrodek Karta, Dom Spotkań z Historią, Warszawa 2016, 224 s., ISBN: 978-83-7629-986-0

Okładka

Polska doświadczyła wojny inaczej niż większość Europy. To z polskiej perspektywy oczywiste, że wystąpiły w niej trzy odrębne strony konfliktu: ZSRR, III Rzesza oraz alianci, do których należała Rzeczpospolita. ZSRR był agresorem nie mniej bezwzględny niż III Rzesza, obecnym w wojnie od początku, a nie od czerwca 1941r., jak dotąd twierdzą w Moskwie. (...)

Historię nazizmu i komunizmu przedstawiamy w sposób wielowątkowy i polifoniczny, pokazując ich wzajemne powiązania oraz wpływ na życie zwykłych ludzi. Liczymy, że pozwoli to lepiej zrozumieć różnicowanie postaw pojedynczych osób i całych społeczeństw wobec tych systemów. Zależało nam, by pokazać, jak trudno jednoznacznie ocenić przeszłość, a zarazem – że indywidualne decyzje każdego człowieka czynią go współodpowiedzialnym za kształt świata, w którym żyje.

Ze wstępu Zbigniewa Gluzy

BOLSZEWIZM 1917–1939

W 1917 r. wyczerpani Rosji długotrwałą wojną i kłóskami jej armii spowodowały paraliż struktur państwa, problemy organizacyjne i radykalizację nastrojów społecznych. W wyniku tego doszło do wybuchu rewolucji lutowej i zniszczenia caratu. W kwietniu z emigracji powołał przywódca bolszewików, Włodzimierz Lenin, który rzucił hasło: „Cała władza w ręce rad!”

W listopadzie 1917 r. drogą zamachu stanu bolszewicy przejęli władzę w największych miastach Rosji. Utworzono policję polityczną – Wszechrosyjską Nadzwyczajną Komisję do Spraw Walki z Kонтrewolucją i Sabotażem (WCKA), w 1922 r. przekształconą w GPU, potem OGPU, w roku 1934 włączone do NKWD. Bolszewicy rozpętlili Konstytuante i zdelegalizowali wszystkie partie polityczne poza Rosyjską Komunistyczną Partią (bolszewików) (od 1925 r. – Wszechrosyjską Komunistyczną Partią (bolszewików), WKP(b)). W następstwie rewolucji, w 1918 r. między bolszewikami a „białymi” obrótami dawnego ładu, wybuchła wojna domowa, której towarzyszyła burla chłopów.

Za „wrogów ludu” nowa władza uznawała przede wszystkim warstwę posiadającą. Cerkiew, nie dość radykalnych rewolucjonistów i zbuntowanych chłopów. Od września 1918 r. obowiązywał dekret o „czerwonym terrorze” – nakaz eliminacji wszystkich przeciwników nowego porządku. Rozpoczęto tworzenie systemu obozów pracy przymusowej, nastąpiły nieopisane do tej pory masyne egzekucje.

W tym samym czasie propaganda bolszewicka zaczęła głosić politykę ekspansji terytorialnej. W wyniku jej realizacji – wkroczenia od wschodu na teryt. opuszczane przez Niemców po zakończonej I wojnie – w lutym

1919 r. doszło do walk między Armią Czerwoną a Polakami, którzy walczyli o ustanowienie swojej wschodniej granicy.

Zagrożenie ekspansją bolszewików skłoniło Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego do zawarcia umowy z proklamowaną w listopadzie 1917 Ukraińską Republiką Ludową. Wojska polskie wspólnie z oddziałami abramowa Symona Petliury przeprowadziły uwieczoną sukcesem ofensywę na Kijów. Po kontratakach sił bolszewickich Polacy zostali jednak zmuszeni do wycofania się, a Armia Czerwona dotarła pod Warszawę. 15 sierpnia 1920 r. doszło do rozstrzygającej bitwy, uznanej później za „cięższą przelomową bitwę w historii świata”, zakończoną odwołaniem bolszewików na całym froncie. W marcu 1921 r. w Rydze podpisano polsko-sowiecki traktat pokojowy, ustalający granicę między Polską a Rosją z pominięciem strony ukraińskiej – co lamano w późniejszym postanowieniu sojuszniczym.

Chociaż klasa Rosji sowieckiej (od 1922 r. ZSRR) przeszła do „ekspansji” rewolucji na Zachód, bolszewikom udało się utrzymać władzę w kraju. W trakcie wojny domowej wprowadzono zasady „komunizmu wojennego”, często zmuszając chłopów do oddawania całych zbiorów, łącznie z ziemią pod zasiew. W latach 1921–1922 doprowadziło to do głodu w Rosji (głównie na Powolziu i na Ukrainie). W tym samym czasie Lenin udzielił w Cerkiew prawowładną, wydając dekret o konfiskacji jej majątku.

Pomimo obowiązywania do 1926 r. tzw. Nowej Polityki Ekonomicznej, dopuszczającej w skróconym zakresie elementy gospodarki rynkowej, a także pewnego pluralizmu w kulturze, ZSRR stał się państwem totalitarnym. Decydujący krok w tym kierunku nastąpił w 1924 r., gdy po śmierci Lenina z walki o sukcesję po nim zwycięsko wyszedł Józef Stalin. W 1928 r. podjął on decyzję o kolektywizacji rolnictwa i likwidacji klasy chłopów-possiadaczy, czemu towarzyszyły masowe przymusowe wysiedlenia i wywózki do obozów, a konsekwencją stała się kolejna głód w Rosji, Powolziu i Kaukazie. W wyniku tego w latach 1932–1933 zmarło około 7 mln ludzi. Najwięcej ofiar Wielki Głód (głodolomom) pochłonął na Ukrainie – wywołany sztucznie na

A. Plakat bolszewicki z 1919 r. „Próletariatze wszystkich krajów łączycie się!”

urodzajnych ziemiach, mógł być zaplanowaną akcją antyukraińską, służącą wymuszeniu narodu ukraińskiego i sfumowaniu jego ówczesnego niepodległościowości.

Rozrastający się system łagrów był źródłem niewolniczej siły roboczej. Wykorzystywano ją do realizacji założeń industrializacji kraju oraz wnoszenia wielkich „Judewali socjalizmu” (m.in. kanału Białomorskiego, w rzeczywistości całkowicie nieprzydatnego). Wyrok 10 lat łagrów (lub kara śmierci) groził między innymi – w myśl dekretu Stalina z 7 sierpnia 1932 r. – za zerwanie pięciu kłosów zboża z kółchozowego pola.

Od połowy lat trzydziestych w ZSRR rozręcała się spirala terroru. Stalin eliminował ewentualną opozycję w partii, na ławie oskarżonych zasiadali też przedstawiciele inteligencji, Cerkwi, środowisk naukowych. Przeprowadzono czystkę w Armii Czerwonej i NKWD.

Apogeeum tych działań nastąpiło w lipcu 1937 r., gdy Biuro Polityczne WKP(b) zatwierdziło rozkaz operacyjny Nikołaja Iżewa, szefa NKWD, uruchamiający masowe represje. Na podstawie szacunkowych danych, opracowanych przez regionalne oddziały NKWD, ustalono „limity” – liczbę osób przeznaczonych w każdej części kraju do rozstrzelania lub uwięzienia w łagrach.

Odrębne operacje NKWD realizowało pod hasłami narodowocwicłowymi. Największą grupę represjonowanych stanowili Polacy – około 140 tys. aresztowanych, w tym ponad 111 tys. rozstrzelanych. W sumie w ciągu niespełna dwóch lat „wielkiego terronu” aresztowano w ZSRR ponad 1,7 mln ludzi, z czego około połowa została rozstrzelana.

POLSKIE PAŃSTWO PODZIEMNE 1939–1945

Władze Rzeczypospolitej na uchodźstwie (we Francji, potem w Wielkiej Brytanii), z przymieciem i przydatkiem, uznawane były przez aliantów, a także przez polskie społeczeństwo w okupowanym kraju. Do głównych zadań rządu należało rozbudowanie Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie oraz reprezentowanie interesów Polski na arenie międzynarodowej. Przedstawicielami władzy na terenach okupowanych był Delegat Rządu na Kraj, któremu podlegała sieć delegatur okręgowych.

Polskie Państwo Podziemne składało się z dwóch pionów: cywilnego i wojskowego. Pion cywilny dbał o utrzymanie ciągłości instytucji państwowych (np. sądy, dokumentacja zbrodni wojennych), ochronę i rozwijanie zagrożeń dóbr kultury, a także organizował podziemne szkolnictwo.

Zadaniami pionu wojskowego były prowadzenie oporu zbrojnego, organizowanie akcji dywersyjnych i sabotażowych oraz przygotowanie ogólnokrajowego powstania, które miało wybuchnąć w chwili załamania się sił niemieckich. Od początku okupacji podziemne siły zbrojne, podporządkowane rządom RP na uchodźstwie, dążyły do scalenia organizacji wojskowych. W efekcie tego procesu na początku 1942 r. ze Związku Walki Zbrojnej powstała Armia Krajowa – największa siła zbrojna, jaka działała w konspiracji podczas II wojny na terenie okupowanej Europy. Chociaż nie udało się zgalić wszystkich polskich formacji wojskowych, wiosną 1944 r. w strukturach AK mieściło się blisko 380 tys. zaprzysiężonych osób. Kadre AK tworzyli przedwojenni oficerowie, absolwenci tajnych kursów oraz przetrzani do kraju wyszkoleni na Zachodzie polscy żołnierze, tzw. dichociemni.

Od 1942 r. działała podlegająca rządowi na uchodźstwie Rada Pomocy Żydom (Żegota). Jej zadaniem było organizowanie pomocy dla Żydów w gettach i poza nimi. Żegota zajmowała się m.in. znalezieniem dla ukrywających się Żydów schronienia (w rodzinach, domach dziecka, klasztorach), za którego udzielenie okupacyjne prawo przewidywało karę śmierci.

Państwo podziemne formułowało zasady postępowania Polaków pod okupacją, prowadziło wojnę propagandową z okupantem – miały sabaoty. Stworzono także rozbudowaną sieć kolportażu prasy podziemnej, w tym głównego pisma – „Biuletynu Informacyjnego”. Przygotowywano również struktury do przejścia kontroli nad krajem po zakończeniu wojny.

► Warszawa, 1939–1944. Ręko pisane w rannak akcji sabotażowych.

Gen. Hans von Seeckt, szef Reichswehr,
w piśmie do ministra spraw zagranicznych

Polska musi zniknąć, i zniknie na skutek własnej słabości oraz dzięki Rosji – i z naszą pomocą.

Polska jest dla Rosji jeszcze bardziej nie do zniesienia
niż dla nas. Rosja nie pogodzi się z istnieniem Polski:
wraz z upadkiem Polski padnie jedna z najmocniej-
szych kolumn traktatu wersalskiego.
Berlin, 11 września 1922 r.

Zobacz: [Złoty Północ](#), s. 104-105, A. Sarczak, Warszawa 1988

A Warszawa, 19 października 1923 r. Pogrom 28 ofiar wybuchu prochowni
w Cytadeli warszawskiej, do którego doszło 13 października w wyniku
zamachu KPP. Fot. W. W.

B Plakat propagandowy Polskiego Wydawnictwa Ekonomicznego
w Wiedniu z 1928 r., za: [Złoty Północ](#), s. 104-105

Mieczysław Niedziałkowski, redaktor naczelny pisma PPS – „Robotnik”

Jest między komunistami a nami [członkami Polskiej Partii Socja-
listycznej] i ta różnica zasadnicza, że my reprezentujemy polski
ruch robotniczy, jego dążenia i potrzeby, jego swoiste właściwości,
a u Was, panowie, nigdy wiedzieć nie można, gdzie się kończy dzia-
łacz ideowy, a gdzie zaczyna agent rosyjskiego rządu. [...] My, jak
mówi nasz program, „stoiśmy na gruncie Republiki Polskiej”; my Polscy
ani stratawac, ani rozdzielać pomiędzy sąsiadów nie damy.
Warszawa, 4 listopada 1923 r.

Zobacz: [Złoty Północ](#), s. 102-103

58

Gdzie kupić publikacje:

[Księgarnie](#)[Księgarnia internetowa](#)[Oddziały IPN](#)[Sprzedaż wysyłkowa](#)[Dostępność Biuletynu IPN w placówkach Poczty Polskiej](#)